

رهپاورد

نگاهی به نظام آموزش و پرورش اسلامی سودان

هر سال معمولاً تعداد زیادی از معلمان و دبیران کشورمان، از سوی اداره‌ی کل مدارس خارج از کشور به کشورهای مختلف اعزام می‌شوند تا در مأموریتی دو یا سه ساله، در مدارس ایرانی در آن کشورها، تدریس کنند. شک نیست که این قبیل معلمان می‌توانند سفیران خوبی برای مبادله‌ی فرهنگی بین دو کشور باشند و هر یک نقشی هر چند کوچک در تبادل و تفاهم فرهنگی بین ایران و آن کشور ایفا کنند. متأسفانه نمود این حرکت، مشهود نیست و دیده نمی‌شود، مگر به استثناء، که از این مأموریت‌ها «سوغاتی فرهنگی» برای اهل فرهنگ آورده شود. آنچه در این جا مطالعه می‌فرمایید یکی از همان استثناهاست که به مجله‌ی رشد معلم رسیده و به معرفی بخشی از نظام آموزش و پرورش سودان می‌پردازد. از آقای شاهرضایی به سبب ارسال این نوشته تشکر می‌کنیم. رشد معلم

مقدمه

کشور سودان در بخش شمال شرقی قاره‌ی آفریقا واقع و بزرگ‌ترین کشور آفریقایی است. مساحت آن برابر ۲۵۰۵۸۱۳ کیلومتر مربع و کمی بیشتر از نصف اروپاست.

سودان در منطقه‌ی مداری آفریقا واقع است. آب و هوای آن در جنوب استوایی و در شمال قاره‌ای است. رود نیل شمال و جنوب سودان را به یکدیگر متصل می‌کند و از طرف دیگر جنوب سودان را به مصر و سرانجام به دریای مدیترانه مرتبط می‌سازد.

جمهوری سودان که در همسایگی با نه کشور آفریقایی قرار دارد دارای جایگاهی ویژه در نظام بین‌المللی است. همجواری این کشور

با دریای سرخ، که از طریق کانال سوئز، اقیانوس هند را به دریای مدیترانه متصل می‌سازد اهمیت خاصی به بنادر سودان در منطقه داده است.

نگارنده به مدت دو سال به‌عنوان مدیر اعزامی به مدرسه‌ی جمهوری اسلامی ایران در خارطوم، مرکز آن کشور، خدمت نموده‌ام و آنچه در این جا به‌عنوان «نگاهی به نظام آموزش و پرورش اسلامی سودان» از نظر خوانندگان گرامی می‌گذرد نتیجه‌ی مشاهدات حضوری و تحقیق و بررسی و مصاحبه با صاحب نظران بوده است که به اختصار تقدیم می‌گردد:

نظام آموزشی کشور سودان همانند ایران از دو بخش دولتی و غیردولتی

الف- مراکز آموزشی اسلامی عمومی و متوسطه

۱. خَلَوَه

در سودان تعداد بسیار زیادی «خلوه»های قرآنی [جمع آن خلای] وجود دارد که کار آن‌ها آموزش و حفظ قرآن کریم است. در بعضی از این خلای علاوه بر قرآن آموزش‌های دیگری نظیر کامپیوتر، نجاری، تعمیر وسایل برقی و... نیز به دانش‌آموزان داده می‌شود. از خلوه‌های معروف یکی خلای الشیخ موسی الشیخ عبدالرحمن التجانن در شهر نیالا در جنوب دارفور، و دیگری خلای الشیخ طه البطحانی در ولایت الجزیره است.

در شهر خارطوم نیز خلوه‌های مهمی وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

- خلای الشیخ احمد الشیخ دفع الله
- خلای الشیخ عباس الشیخ الصادق الصایم
- خلای الامام عبدالرحمان المهدی
- خلای الشیخ مکرم حاج التوم
- خلای الشیخ یوسف
- خلای الشیخ سعد الجبیلی

و به دو شکل مدارس سنتی دینی و مدارس نوین، به شرح زیر، تشکیل شده است.

۱. مدارس علوم دینی: این مدارس تلاش خود را مصروف آموزش درس‌ها و علوم مانند زبان عربی، صرف و نحو، علوم قرآنی، تفسیر، تجوید، فقه مالکی و اصول عقاید می‌نمایند. فارغ‌التحصیلان این مدارس می‌توانند هم وارد فعالیت‌های آزاد مانند کشاورزی، تجارت و... شوند و هم می‌توانند مسئولیت‌های اجتماعی، متناسب با سطح علمی خود مانند: معلمی قرآن، قضاوت، وعظ و ارشاد و... را به عهده گیرند.

۲. مدارس نوین: مدارس نوین در واقع همان مدارس به سبک غربی هستند و به‌طور کلی، از نظر تشکیلاتی، به ۳ دسته تقسیم می‌شوند:

الف- مدارس دولتی که با بودجه و مدیریت دولت فعالیت می‌کنند.

ب- مدارس خصوصی که به‌صورت آزاد و با دریافت شهریه از دانش‌آموزان اداره می‌شوند.

ج- مدرسی که توسط کشورهای دیگر ایجاد شده‌اند و اغلب آن‌ها شهریه‌ی سنگینی دارند.

در سودان کودکان از ۳ سالگی وارد مهد (روضه) می‌شوند و بعد از آن در سن ۴ سالگی به دوره‌ی آمادگی (تمهیدی) می‌روند و پس از دوره‌ی آمادگی در صورت داشتن ۵ سال سن وارد دبستان می‌گردند. دوره‌ی دبستان ۸ سال است و پس از آن دوره‌ی ۴ساله‌ی دبیرستان شروع می‌شود. در دبیرستان دو گرایش «علوم طبیعی» و «علوم انسانی» وجود دارد. دیپلمه‌های علوم طبیعی می‌توانند در رشته‌های مهندسی و پزشکی و زیرگروه‌های آن‌ها ادامه‌ی تحصیل دهند و دیپلمه‌های علوم انسانی نیز رشته‌های حقوق، ادبیات و زیرگروه‌های آن‌ها را می‌توانند ادامه دهند.

امتحانات مقطع دیپلم به‌صورت هماهنگ و هم‌زمان در سراسر کشور برگزار می‌شود و دانش‌آموزان اگر در این امتحان معدل بالاتر از ۱۲ کسب کنند مدرک دیپلم یا پایان دوره‌ی دبیرستان را دریافت می‌کنند. پس از آن، برحسب معدّل و ظرفیت دانشگاه‌ها، از طریق سازمانی به‌نام «دفتر هماهنگی دانش‌آموزان» رشته‌های خود را انتخاب می‌کنند.

در سودان ۵۶ دانشگاه دولتی و خصوصی وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها **دانشگاه خارطوم** است که در سال ۱۸۹۹ یعنی بیش از صد سال پیش تأسیس شده است. دوران تحصیل در دوره‌ی لیسانس ۳ سال و دوره‌ی کارشناسی ارشد و دکترا هر کدام ۲ سال می‌باشد. زبان رایج در دانشگاه‌ها عربی و انگلیسی است.

پس از این آشنایی مقدماتی با نظام تعلیم و تربیت سودان اینک به معرفی و شناخت مراکز آموزشی که به تعلیم و تربیت اسلامی می‌پردازد اشاره خواهیم کرد.

خلوه، همان طور که اشاره شد، اسم عمومی مدارس آموزش حفظ قرآن است که در کنار آموزش و پرورش رسمی دولتی، همانند مکتب‌خانه‌های قدیم ایران، به آموزش قرآن می‌پردازند. این مدارس از سوی شیوخ یا بزرگان و اشخاص متمکن و خیر اداره می‌شود و تحصیل در آن‌ها رایگان است و تمامی هزینه‌ها را خلوه می‌پردازد.

خلوه‌ها به صورت شبانه‌روزی کار می‌کنند و برای دانش‌آموزان نیز خوابگاه دارند. وجود خلوه‌های قرآنی برای خانواده‌های سودانی نعمتی بزرگ به‌شمار می‌رود، زیرا والدین پس از سپردن فرزندان خود به خلوه‌ها از دغدغه‌ی معیشت آن‌ها آسوده می‌شوند.

سن پذیرش دانش‌آموزان حدّ معینی ندارد و از ۶ سالگی تا ۱۵ سالگی امکان‌پذیر می‌باشد. پس از گذراندن دوران تحصیل به آن‌ها گواهی‌نامه‌ی پایان تحصیل در خلوه و گواهی حفظ قرآن داده می‌شود که معادل پایان تحصیلات ابتدایی در مدارس دولتی است.

در مدارس دولتی دو سطح **اساسی** یا ابتدایی، و **ثانوی** یا دبیرستان داریم که در مدارس قرآن، **خلوه** معادل دوره‌ی ابتدایی است و **معهد** معادل دوره‌ی ثانویه یا دبیرستان است.

هر خلوه مجموعه‌ای است از یک مسجد، خوابگاه، آشپزخانه و یک محیط باز و نسبتاً وسیع که برحسب طبیعت کشور سودان از ماسه‌های نرم پوشیده شده است. جالب توجه است که آموزش در همین محیط باز انجام می‌شود؛ به این ترتیب که دانش‌آموزان به گروه‌های کوچک ۵ یا ۶ نفره تقسیم می‌شوند و یک سرگروه که از بقیه ممتازتر است با آن‌ها قرآن را تمرین می‌کند. شب‌هنگام نیز، بعد از نماز مغرب، گروه‌ها به صورت نیم‌دایره روی ماسه‌ها می‌نشینند و شیخ خلوه هم در وسط، روی تشک کوچکی نشسته و به قرائت قرآن که از حفظ خوانده می‌شود گوش می‌دهد و اشتباهات بچه‌ها را اصلاح می‌کند. این حلقه‌ی درس مکان مقدسی به‌شمار می‌رود و نباید کسی با کفش وارد آن شود.

۲. معهد

معهد همان طور که اشاره شد، نام مدارس ثانوی کشور سودان است و معادل دوره‌ی دبیرستان در ایران می‌باشد. یک نوع از مدارس ثانوی که به آموزش دروس قرآنی می‌پردازد «معهد قرآن» نام دارد.

بعضی از معهدها دولتی و بعضی از آنان غیردولتی هستند. بودجه‌ی معهدهای غیردولتی از سوی افراد خیر تأمین می‌شود؛ بعضی هم وابسته به شیوخ خلوه‌ها هستند. در سال‌های اخیر نیز بعضی از کشورها مانند **ایران و عربستان** به تأسیس معهدهایی در سودان مبادرت نموده‌اند.

در معهد قرآنی همه‌ی دانش‌آموزان شبانه‌روزی هستند و از امکانات خوابگاه، غذا، پوشاک، لوازم‌التحریر، هزینه‌های درمان و هزینه‌ی سفر به منزل استفاده می‌کنند؛ به بعضی هم که مشکلات خاصی دارند کمک‌های جانبی نیز می‌شود.

معهد ایرانی امام صادق (ع)

برای آشنایی با معهدهای سودان و چگونگی کار آن‌ها، با **معهد ایرانی امام صادق (ع)** آشنا می‌شوید.

بودجه‌ی این مرکز را ایران تأمین می‌کند. دانش‌آموزان ورودی این معهد فارغ‌التحصیل خلوه‌های قرآنی هستند. برای ورود دانش‌آموزان به معهد از آنان امتحان کتبی و شفاهی گرفته می‌شود. امتحان شفاهی حفظ قرآن است ولی امتحان کتبی شامل چهار موضوع زیر می‌باشد:

۱. معلومات تجویدی که در خلوه آموخته‌اند

۲. ریاضی

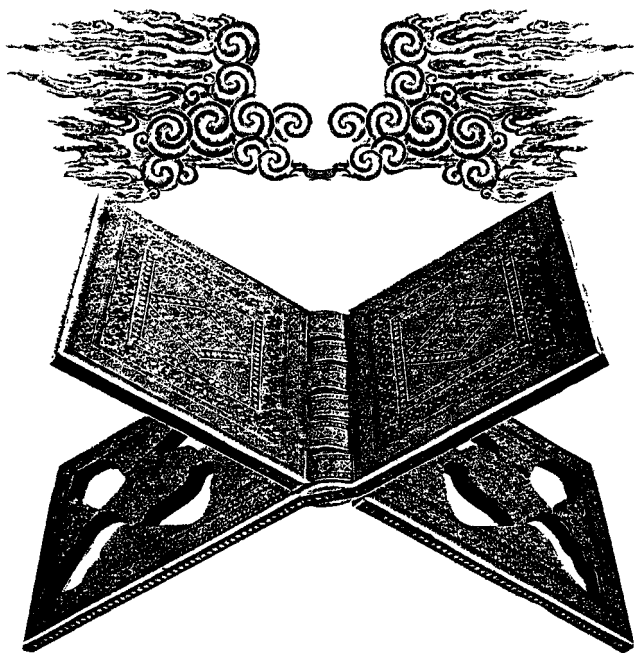
۳. انشا

۴. معلومات عمومی

معهد دو سطح دارد. سطح اول تجوید است و طلاب ۲ سال در این سطح درس می‌خوانند؛ سطح دوم هم قرائت است که ۳ سال به طول می‌انجامد.

موضوعات و دروسی که در دوره‌ی دو ساله خوانده می‌شود عبارت است از: نحو، ادبیات عرب، انشا، املا، آموزش معارف اسلامی،

تفسیر قرآن، سیره‌ی پیامبر اکرم (ص) فقه، حدیث و توحید. کتاب‌هایی که در دوره‌ی تجوید می‌خوانند عبارت است از تحفه‌الاطفال در تجوید، العباوی در توحید، الجلالین در تفسیر، سیره‌ی ابن هارون، تحفه‌السّنیه در نحو؛ و الینبوع در ادب. علاوه بر این کتب علوم و لغت انگلیسی و علوم اجتماعی هم خوانده می‌شود.

هنگامی که دانش‌آموزان بخش تجوید را، در طی دو سال، گذراندند وارد مرحله‌ی قرائت می‌شوند که سه سال طول می‌کشد. در خلوها معمولاً قرائت به شیوه‌ی یکی از قاریان بزرگ تدریس می‌شود.

در دوره‌ی قرائت، دانش‌آموزان علاوه بر ادامه‌ی کتب دوره‌ی تجوید، کتاب‌های دیگری همچون الجواهره در توحید، قطرانندی در نحو، هدایت الطالب در صرف، القبض در ادب، السّادس السّاس در ریاضی، کتاب شماره ۲ در انگلیسی، العالم المعاصر در تاریخ، الفواصل الفواید الحسان در مورد وقف، کتاب العقیله در رسم الخط قرآن و طرز نوشتن قرآن، و کتاب الاوّل الثّانوی در ادب، نظم الفرار در علامت‌گذاری قرآن، تاریخ الصّحف در تاریخ قرآن، امّ البراهین در توحید، الرّحیبه علی البقری در علم میراث، الطراز الحدیث در علم حدیث، قسمت دوم کتاب اقرب المسالک در فقه، قسمت دوم الفیه ابن مالک در نحو، و بالاخره کتاب الثّالث الثّانوی را آموزش می‌بینند و باید در امتحانات دروس مذکور نمره‌ی قبولی کسب نمایند.

درس‌های یاد شده در تمام معهد‌های قرآنی سودان تدریس می‌شود و دانش‌آموزان پس از گذراندن این دوره در صورت قبولی، گواهی‌نامه‌ی پایان دوره‌ی ثانویه می‌گیرند که معادل دیپلم است. فارغ‌التحصیلان با گواهی‌نامه‌ی دیپلم معهد می‌توانند بدون کنکور در برخی از رشته‌های دانشگاه وارد شوند؛ رشته‌هایی مانند: حقوق، اصول دین، لغت عربی و خبرنگاری.

کسانی هم که مایل باشند در رشته‌های دیگری ادامه تحصیل دهند می‌توانند در کنکور ورودی دانشگاه‌ها شرکت نمایند. آن چه باعث تأسف است این است که در سودان خلوه یا معهد قرآنی برای تحصیل دخترها وجود ندارد. دخترها می‌توانند فقط به مدارس عادی بروند و لذا اگر از عهده‌ی مخارج مدرسه برنیایند نمی‌توانند از امکانات رایگان خلوها و معهد‌ها استفاده نمایند.

معهد «ام درمان» علمی ثانوی

یکی دیگر از معهد‌های مهم سودان معهد «ام درمان» علمی ثانوی (متوسطه) است که در سال ۱۹۱۲ میلادی [حدود صد سال قبل] تأسیس شده است. موضوعاتی که در این معهد تدریس می‌شود به سه گروه تقسیم می‌شود:

۱. مجموعه‌ی زبان عربی، شامل نحو، صرف، بلاغت، انشا، ادب.

۲. گروه تربیت اسلامی، شامل قرآن کریم، تفسیر، فقه، توحید، میراث، اصطلاحات جدید.

۳. مجموعه‌ی فرهنگی، شامل ریاضیات، زبان انگلیسی، تاریخ اسلامی.

مدت آموزش در معهد ام درمان سه سال است و پس از آن دانش‌آموز می‌تواند در امتحان دیپلم رسمی سودان شرکت کند و مدرک آن را بگیرد. در این معهد بخشی هم به دختران اختصاص داده شده که در حدود ۵۰ نفر دانش‌آموز دارد.

۳. مسید

مسید نوعی از مدارس قرآنی است که علاوه بر حفظ قرآن، دروس دینی دیگری هم، که دانش‌آموزان بعد از خلوه در معهد می‌خوانند، در آن‌ها تدریس می‌شود. اما بخش اصلی کار مسید حفظ قرآن است؛ مشابه کار خلوها. خلاصه این که مسید معمولاً از خلوه بزرگ‌تر است و از تجهیزات و امکانات بیشتری هم برخوردار است.

معمولاً دانش‌آموزان خلوها، پس از اتمام خلوه به معهد می‌روند که دوره‌ی آن ۵ سال است و پیش از این توضیح داده شد. اما چون مسید اغلب دروس معهد را هم در خود دارد. فارغ‌التحصیلان مسید می‌توانند وارد معهد‌های دو ساله شوند و پس از دو سال مدرک دیپلم گرفته و وارد دانشگاه گردند.

یکی از مسیدهای معروف سودان در شهرام درمان، در نزدیکی خارطوم، قرار دارد که در حال حاضر شیخ بزرگ آن شیخ صایم الدیمه است و در غیاب او شیخ الرّفاعی وظایف وی را انجام می‌دهد.

این مسید بر «طریقه‌ی قادریّه» که یکی از طریقه‌های مهم تصوف است و مؤسس آن شیخ عبدالقادر گیلانی [ایرانی‌الاصول]

است قرار دارد. به گفته‌ی شیخ مسید ام‌درمان، بیش‌تر خلوها و مسیدهای سودان را فرقه‌ها و طرق صوفیه که از مجتبان اهل بیت هستند تأسیس کرده‌اند و همین عامل باعث نشر اسلام در این کشور شده است.

۴. دانش‌سرای علوم قدیمی «ام‌درمان»

این دانش‌سرا در مسجد کبیر ام‌درمان، و همزمان با معهد ام‌درمان که ذکرش رفت، در سال ۱۹۱۲ میلادی احداث شده است و مؤسس آن شیخ العلمای سودان به‌نام ابوالقاسم احمد هاشم بوده که آن را بر اساس نظام آموزشی دانشگاه الازهر مصر پایه‌گذاری نموده است.

این دانش‌سرا دارای سه بخش راهنمایی، متوسطه و سطح عالی است. شاخه‌ی دیگر این دانش‌سرا در منطقه‌ی «العرضه» ام‌درمان به نام «دانش‌سرای علوم متوسطه» تأسیس شده است.

۵. دانش‌سرای امام شاطبی

این دانش‌سرا در منطقه‌ی مهندسین شهر «ام‌درمان» تأسیس شده است و اگرچه به لحاظ سازمانی وابسته به وزارت آموزش و تعلیم دینی سودان می‌باشد اما همانند یک مؤسسه‌ی خصوصی عمل می‌کند و از جانب هیئت‌های جهانی آموزش قرآن کشور عربستان سعودی پشتیبانی مالی می‌شود.

دانش‌سرای امام شاطبی در زمینه‌های قرآن و تجوید فعالیت می‌کند. مدت تحصیل در آن ۵ سال است و پس از آن دانش‌آموز در امتحان دیپلم شرکت می‌کند و در صورت قبولی می‌تواند وارد دانشگاه شود.

ب- مراکز آموزشی عالی اسلامی سودان

۱- دانشگاه قرآن و معارف اسلامی

این دانشگاه دارای دو بخش جداگانه‌ی پسران و دختران است و در سال ۱۹۸۱ برای تربیت کادر آموزشی تأسیس شده و دانشجویان دانش‌سراهای دینی و مدارس قرآن کریم را برای ادامه‌ی تحصیل پذیرش می‌کند. این دانشگاه دومین دانشگاه در نوع خود در جهان اسلام می‌باشد.

دانشکده‌ی پسران این دانشگاه در سال ۱۹۸۱ تأسیس شد و سپس دانشکده‌ی دختران آن در سال ۱۹۹۰ ایجاد گردید.

دانشگاه قرآن و معارف اسلامی مراکز وابسته‌ی دیگری هم دارد که یکی دانشکده‌ی قرآن کریم پسران در شهر کاملین در استان جزیره، و دیگری دانشکده‌ی قرآن کریم پسران در شهر پورت سودان در استان بحر احمر می‌باشد.

۲. دانشگاه خارطوم (بخش مطالعات اسلامی)

بخش مطالعات اسلامی دانشگاه خارطوم که در سال ۱۹۸۰ تأسیس شده، سابقاً زیرمجموعه‌ی بخش فلسفه‌ی این دانشگاه بوده است.

این بخش در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری دانشجویی می‌پذیرد و دارای بخش آموزش از راه دور نیز می‌باشد. رشته‌های تحصیلی این دانشگاه عبارت‌اند از:

۱. تفسیر عمومی
۲. سیره و فقه
۳. تاریخ اسلام
۴. فلسفه و اخلاق
۵. علوم اسلامی و پیدایش آن
۶. فرهنگ و تمدن اسلامی

۳. دانشگاه «ام‌درمان»، دانشکده‌ی دعوت اسلامی

دانشکده‌ی دعوت اسلامی در سال ۱۹۶۵ در دانشگاه ام‌درمان تأسیس شد. این دانشکده قبلاً بخشی از دانشکده‌ی ادبیات به‌شمار می‌رفت. ولی در سال ۱۹۹۰ با بخش روزنامه‌نگاری ادغام گردید و به «دانشکده‌ی تبلیغ و اعلام» تغییر نام یافت. طبق اساسنامه‌ی دانشگاه، هدف اساسی دانشکده‌ی دعوت اسلامی تعالی امور دعوت شرعی و خدمت به جامعه‌ی مسلمان و ارتقای سطح علمی کارمندان در زمینه‌ی «دعوت اسلامی» است.

۴. دانشگاه اصول دین

دانشگاه اصول دین در ابتدا دانشکده‌ی مطالعات اسلامی بود که در سال ۱۹۱۲ به دانشگاه ام‌درمان اسلامی تبدیل و تغییر نام یافت و دارای دانشجویان پسر و دختر است. پسران در رشته‌های زبان عربی، علوم جامعه‌شناسی، و روزنامه‌نگاری و رسانه‌ها و دختران در رشته‌های اصول دین، ادبیات، زبان عربی، شریعت اسلامی و حقوق، و دعوت اسلامی تحصیل می‌کنند: این دانشگاه دارای دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری نیز می‌باشد.

زیرنویس

* کارشناس ارشد و مدرس علوم اجتماعی آموزش و پرورش گلپایگان

منابع

۱. کتاب سودان؛ دفتر مطالعات سیاسی وزارت امور خارجه [ایران]
۲. جزوه‌ی طلایه؛ انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی [ایران]
۳. روزنامه‌های الوطن، الراي العام، الوفاق [سودان]
۴. پی. ام. هالت و ام. دبلیو دالی «تاریخ سودان بعد از اسلام» ترجمه محمدتقی اکبری، انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۶۶.
۵. مصاحبه با رایزن فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران در سودان در زمان خدمت (آقای ابراهیم انصاری)
۶. مصاحبه با مدیر وقت معهد امام صادق (ع) در سودان، «آقای ایروانی»
۷. مصاحبه با سودانی‌های فارغ‌التحصیل از دانشگاه‌های ایران
۸. مصاحبه با مدیران و رؤسای مراکز اسلامی ذکر شده در متن مقاله